

ILMIY USLUBGA OID MATNLARNI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI

Xaydarova Laylo Xamroyevna

Buxoro davlat universiteti,
Tarjimashunoslik va lingvodidaktika kafedrası

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada ilmiy uslubga oid matnlarni tarjima qilishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Ilmiy uslubga oid matnlarni tarjima qilishda, adekvat tarjimani yaratishda qarz olish, kuzatish, so'zma-so'z tarjima, transpozitsiya, modulyatsiya, ekvivalentlik va moslashuv kabi yettita usuldan samarali foydalanish yo'llari muhokama etilgan.*

***Tayanch tushunchalar:** adekvat tarjima, struktura parallelizmi, metalingvistik parallelizm, mahalliy rang, neologizm, transpozitsiya.*

Ilmiy va texnik tarjimalar, ularga qo'yiladigan maxsus talablar tufayli, ingliz tilidan rus tiliga tarjimaning ekvivalentligi va adekvatligiga erishish uchun katta e'tibor talab qiladi.

Tarjimada adekvat tarjimani yaratishga qaratilgan bir qancha maxsus usullar mavjud. Demak, tarjimaning ikki usuli mavjud: bevosita tarjima yoki bilvosita tarjima.

Biz, birinchi navbatda, shuni ta'kidlaymizki, umumiy ma'noda tarjimaning ikkita usulini ajratib ko'rsatish mumkin, tarjimon ularga amal qiladi: to'g'ridan-to'g'ri yoki so'zma-so'z tarjima va bilvosita (bilvosita) tarjima.

Darhaqiqat, manba tildagi xabar maqsadli tildagi xabarga mukammal tarzda tarjima qilinadigan holat bo'lishi mumkin, chunki u parallel kategoriyalarga (struktura parallelizmi) yoki parallel tushunchalarga (metalingvistik parallelizm) asoslanadi. Ammo shunday bo'lishi mumkinki, tarjimon maqsadli tilda ikkita xabarning umumiy taassurotlari bir xil bo'lishini ta'minlash uchun ekvivalent vositalar bilan to'ldirish kerak bo'lgan "bo'shliq"ni topadi. Bundan tashqari, strukturaviy yoki metalingvistik tafovutlar tufayli ba'zi stilistik effektlarni elementlar yoki hatto leksik birliklarning tartibini ma'lum darajada o'zgartirmasdan ko'rsatib bo'lmaydi. Aniqki, ikkinchi holatda yanada murakkab usullarga murojaat qilish kerak. Bu birinchi qarashda hayratlanarli bo'lishi mumkin, ammo ekvivalentlikka erishishni qat'iy nazorat qilish kerak.

1. Qarz olish.

Tarjima jarayonida atamaning semantikasi, tuzilishi va shakli (tovush tarkibi va imlosi) olingan bo'lsa, biz odatda metalingvistik xususiyatdagi bo'shliqni to'ldirishga

imkon beradigan qarz olish bilan shug'ullanamiz (yangi texnika, noma'lum tushunchalar). Qarz olish, hatto stilistik effekt yaratish uchun tarjimonga ba'zan kerak bo'lmasa, bizni qiziqtirishi mumkin bo'lgan tarjima usuli bo'lmaydi¹.

Masalan, mahalliy rang deb ataladigan narsani kiritish uchun siz xorijiy atamalardan foydalanishingiz va Rossiyada mil va funt, Amerikada dollar va partiyalar, Meksikada tekila va tortilla va boshqalar haqida gapirishingiz mumkin.

Qadimgi o'zlashuvlar ham borki, ular o'z mohiyatiga ko'ra biz uchun endi o'xshamaydi, chunki ular tilimizning lug'aviy tarkibida paydo bo'lib, allaqachon tanish bo'lib qolgan. Tarjimon, birinchi navbatda, yangi qarzlilar va hatto individual xarakterdagi qarzlilar bilan qiziqadi. Shuni ta'kidlash kerakki, qarz olish ko'pincha tarjima orqali tilga kiradi, ular orasida semantik qarzlilar yoki "tarjimonning soxta do'stlari"dan ayniqsa qo'rqish kerak. Qarzlilar yordamida hal qilingan mahalliy rang muammosi, birinchi navbatda, uslub sohasiga va, natijada, xabarning o'ziga ta'sir qiladi.

Ilmiy-texnikaviy matnlarning neologizmlarini tarjima qilishning asosiy tendentsiyalari yangi atamalarni olish yoki ularni izlashdir. XX asrning 90-yillarida ro'y bergan ulkan qarz to'lqini rus tilining leksik tarkibini ko'plab umumiy texnik, muhandislik va ayniqsa kompyuter atamalarini bilan to'ldirdi, ularning aksariyati lug'atlarda, masalan, chip, Internet saytida va boshqalarda hujjatlashtirilgan. Biroq, bugungi kunda atamalarning haddan tashqari qarzga olinishi, baxtga ko'ra, leksik almashtirishlarga yo'l qo'yimoqda. Shunga qaramay, rus tilida allaqachon mavjud bo'lgan atamalar yoki voqeliklarni asossiz ravishda olish keng tarqalgan. Shu munosabat bilan rus tilidagi tarjima variantining mavjudligi va qarz olish zarurati yo'qligiga e'tibor qaratish lozim.

2. Kuzatish.

Tracing - bu o'ziga xos turdagi qarz olish: biz chet tilidan u yoki bu sintagmani olamiz va uni tashkil etuvchi elementlarni so'zma-so'z tarjima qilamiz. Shunday qilib, biz ibora iziga ega bo'lamiz va biz o'rganilayotgan tilning sintaktik tuzilmalaridan foydalanamiz, unga yangi ekspressiv elementlarni kiritamiz yoki strukturani izlaymiz va tilga yangi konstruksiyalarni kiritamiz, masalan, ilmiy fantastika (lit. ilmiy fantastika).

Tarjimon uchun yangi iz qog'ozlari qiziqroq bo'lib, ular yordamida u qarz olishdan, bo'shliqlarni to'ldirishdan qochadi. Bunday hollarda, ko'rinishidan, yunon-

¹ Borisova L.I. "Inglizcha-ruscha ilmiy-texnik tarjimaning leksik xususiyatlari", - M.: NVI-Tesaurus, 2015 y.

lotin fondiga asoslangan soʻz yasashga murojaat qilish yoki gipostazadan foydalanish (nutqning bir qismidan ikkinchisiga konvertatsiya qilish orqali oʻtish) yaxshiroqdir.

Agar ikkala tilda tarjima qilingan leksik birlikning tuzilishi bir xil boʻlsa, biz semantik iz qogʻozi deb ataladigan narsa bilan shugʻullanamiz. Semantik izlanishdan foydalanilganda asl tilda yaratilgan atamaning tuzilishi asl til meʼyorlariga, oʻrganilayotgan tilda yaratilgan atama tuzilishi esa oʻrganilgan til meʼyorlariga mos keladi. Faqat ikkala tilning atamalarining semantikasi keng tarqalgan, shuning uchun tarjimaning bu usuli semantik iz deb ataladi. Texnik fanlarda murakkab tuzilmaga ega atamalarni elementma-element tarjimasi (tracking) ham keng tarqalgan:

3. Soʻzma-soʻz tarjima.

Soʻzma-soʻz tarjima deganda asl tildan toʻgʻri va idiomatik matn yaratilishiga olib keladigan oʻtish tushuniladi, tarjimon esa faqat tilning majburiy meʼyorlariga rioya etilishini nazorat qiladi.

Aslida, soʻzma-soʻz tarjima muammoning yagona teskari va toʻliq yechimidir. Bir oilaga mansub tillardan (fransuz-italyanacha) va ayniqsa, bir xil madaniy orbitaga mansub tillar oʻrtasidagi tarjimalarda bunga koʻplab misollar mavjud. Agar soʻzma-soʻz tarjima qilishning ayrim holatlari mavjud boʻlsa, buning sababi, siyosiy yoki intellektual obroʻ-eʼtibor bilan bogʻliq boʻlgan ikki tillilik va ongli yoki ongsiz taqlid qilish davrlari tushuniladi. Buni Yevropa tillarida kuzatilishi mumkin boʻlgan fikrlarning, baʼzan tuzilmalarning oʻziga xos yaqinlashishi bilan ham izohlash mumkin (masalan, aniq artiklning shakllanishi, madaniyat va sivilizatsiya tushunchalarining oʻxshashligi), va boshqalar.

Bu usuldan oldin tarjima jarayonini maxsus stilistik vositalarga murojaat qilmasdan amalga oshirish mumkin edi. Agar har doim shunday boʻlganida, hozirgi asar tugʻilmasligi kerak edi va oddiy oʻtish "manba tili - maqsadli til" ga qisqartirilgan tarjima hech qanday qiziqish uygʻotmas edi. Mutaxassislar guruhi tomonidan taklif qilingan, tarjimoni ilmiy matnlarda amalga oshirishi mumkin boʻlgan elektron kompyuterlarga qoldirilishi kerak boʻlgan yechimlar, asosan, ushbu matnlarda parallel gʻoyalarga mos keladigan parallel segmentlarning mavjudligiga tayanadi, ular kutilgandek, paydo boʻladi, koʻp hollarda ilmiy tilda. Ammo, agar 3-usulga muvofiq harakat qilsa, tarjimon soʻzma-soʻz tarjimoni nomaqbul deb topsa, keyin bilvosita (bilvosita) tarjimaga murojaat qilish kerak. Qabul qilib boʻlmaydigan deganda soʻzma-soʻz tarjima qilingan xabar tushuniladi:

- a) boshqa maʼno beradi;
- b) mantiqiy emas
- v) tarkibiy sabablarga koʻra mumkin emas;
- d) oʻrganilgan tilning metalingvistikasida hech narsaga mos kelmaydi;

e) biror narsaga mos keladi, lekin tilning bir xil stilistik darajasida emas.

Xabarlarining ekvivalentligi oxir-oqibat vaziyatlarning o'ziga xosligiga asoslanadi, buning o'zi bizga maqsadli tilda manba tilda bo'lmagan voqelikning ba'zi xususiyatlarini o'z ichiga olganligini tasdiqlash imkonini beradi.

Albatta, agar bizda ma'noli so'zlarning lug'atlari bo'lsa, unda manba tildagi xabar tomonidan aniqlangan vaziyatga mos keladigan maqolada tarjimamizni topish kifoya. Haqiqatda bunday lug'atlar mavjud emasligi sababli, biz so'zlardan yoki tarjima birliklaridan boshlaymiz, kerakli xabarga erishish uchun biz maxsus tartib-qoidalarga rioya qilishimiz kerak. So'zning ma'nosi uning gapdagi o'rniga bog'liq bo'lganligi sababli, ba'zan boshlang'ich nuqtadan juda uzoq bo'lib chiqadigan bunday qayta qurishga ehtiyoj tug'iladi va hech bir lug'at buni hisobga olmaydi. Belgilovchilar o'rtasida cheksiz sonli birikmalar mavjud bo'lgani uchun tarjimon nima uchun lug'atlardan o'z muammolariga tayyor yechim topa olmasligini tushunish qiyin emas. Faqatgina u butun xabarning ma'nosiga to'liq ega bo'lib, unga amal qilish uchun,

4. Transpozitsiya.

Gapning bir bo'lagini boshqa gap bo'lagi bilan butun xabarning ma'nosini o'zgartirmasdan o'zgartirishdan iborat bo'lgan usulni biz shunday deb ataymiz. Bu usul bir til ichida ham, xususan, tarjimada ham qo'llanilishi mumkin.

Asosiy va transpozitsiyalangan burilishlar stilistik nuqtai nazardan har doim ham ekvivalent bo'lishi shart emas. Agar natijada olingan aylanma butun iboraga yaxshiroq mos tushsa yoki stilistik nuanslarni tiklashga imkon bersa, tarjimon transpozitsiya usulidan foydalanishi kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'chirilgan aylanma odatda ko'proq adabiy xususiyatga ega.

5. Modulyatsiya.

Modulyatsiya - bu xabarning o'zgarishi, unga burchak yoki nuqtai nazarni o'zgartirish orqali erishish mumkin. Bu usuldan so'zma-so'z yoki hatto ko'chirilgan tarjima natijasida grammatik jihatdan to'g'ri, lekin maqsadli tilning ruhiga zid bo'lgan bayonot paydo bo'lishi aniq bo'lganda qo'llanilishi mumkin.

Transpozitsiyada bo'lgani kabi, biz erkin yoki ixtiyoriy modulyatsiyani va barqaror yoki majburiy modulyatsiyani ajratamiz. Barqaror va erkin modulyatsiya o'rtasidagi farq asosan daraja masalasidir.

Erkin modulyatsiya bilan barqaror fiksatsiya bo'lmaydi va jarayon har safar yangidan sodir bo'ladi. Ammo shuni yodda tutingki, bunday modulyatsiya ixtiyoriy emas; u to'g'ri qo'llanilganda, manba til tomonidan taklif qilingan vaziyatga muvofiq maqsadli til uchun ideal yechimga olib kelishi kerak. Shunday qilib, barqaror va erkin modulyatsiya o'rtasida faqat darajadagi farq borligini ko'rish mumkin va erkin

modulyatsiya har qanday vaqtda yuqori chastotani olishi yoki yagona yechim sifatida taqdim etilishi bilanoq barqaror bo'lishi mumkin (bu odatda ikki tilli matnlarni tahlil qilish asosida).

Erkin modulyatsiyaning barqaror shaklga aylanishi har doim lug'atlarda yoki grammatikalarda qayd etilganda va o'qitish mavzusiga aylanganda sodir bo'ladi. Shu paytdan boshlab modulyatsiyani rad etish foydalanishni buzish sifatida qoralanadi.

6. Ekvivalentlik.

Ikkita matn bir xil holatni butunlay boshqa uslubiy va strukturaviy vositalar yordamida tasvirlash imkoniyatini bir necha bor ta'kidlaganmiz. Bunday holda, biz ekvivalentlik haqida gapiramiz. Ekvivalentlikning klassik misoli, noqulay odam tirnoq qo'ygan odamning barmoqlarini urganida - fransuz tilida u Aie, ingliz tilida esa Ouch deb hayqiradi.

Bu misol, garchi qo'pol bo'lsa ham, ekvivalentlikning o'ziga xos xususiyatini ta'kidlaydi: u ko'pincha sintagmatik xususiyatga ega va butun xabarga ta'sir qiladi. Bundan kelib chiqadiki, biz doimiy ravishda ishlatadigan ekvivalentlarning aksariyati barqaror bo'lib, idiomatik frazeologiyaning bir qismidir, jumladan, klişelar, maqollar, sifat yoki substantiv turg'un birikmalar va boshqalar. Maqol va maqollar, qoida tariqasida, bu hodisaning ajoyib tasviridir. Xuddi shu narsa idiomatik iboralarga ham taalluqlidir: shlyapa orqali gapirish, xuddi ikkita no'xat kabi, hech qanday tarzda izlanmasligi kerak; va shunga qaramay, biz o'z tillarining doimiy aloqasi qurboni bo'lgan ikki tilli xalqlarda aniq ko'ramiz, buning natijasida ular na birini, na boshqasini tushunmaydilar. Biroq, bu sodir bo'lishi mumkin Agar ular belgilagan vaziyat yangi bo'lsa va begona tuproqqa moslashishga qodir bo'lsa, ba'zi hisoblar oxir-oqibat boshqa til tomonidan qabul qilinadi. Biroq, tarjimon nogironlarni yaxshi tashkil etilgan tilga kiritish uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olmasligi kerak: faqat muallifning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi uchun javobgarlik to'liq o'ziga tegishli bo'lgan bunday fantaziyaning ko'tarishi mumkin. Tarjimada ko'proq klassik shakllarga rioya qilish kerak, chunki izlanishdagi har qanday yangilik tilga anglikizmlar, germanizmlar yoki ispanizmlarni kiritishda ayblovlarga olib keladi. Muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizlik uchun javobgarlik butunlay unga bog'liq bo'lgan bunday fantaziyaning faqat muallif ko'zdan kechira oladi.

7. Moslashuv.

Yettinchi yo'l - tarjima jarayonida o'ta chegara. Bu manba tilda tilga olingan vaziyat maqsad tilida mavjud bo'lmagan va biz ekvivalent deb hisoblagan boshqa vaziyat orqali yetkazilishi kerak bo'lgan holatlarga nisbatan qo'llaniladi. Bu ekvivalentlikning alohida holati, boshqacha aytganda, vaziyatlarning ekvivalentligi.

Moslashuv jarayonini bir necha bosqichlarga bo'lish mumkin:

1) tayyorgarlik: tarjimonga ish jarayonida yordam beradigan ma'lumot manbalari ro'yxati tuziladi; eng qiyin joylarni tahlil qilish amalga oshiriladi; loyihaning barcha bosqichlarini amalga oshirish rejasi tuziladi.

2) tarjima: ixtisoslashgan tarjimon, muharrir va texnik mutaxassisning birgalikdagi ishi.

3) yakuniy: hujjatning aniq mantiqiy tuzilmasini yaratish, yetishmayotgan ma'lumotlarni tashqi manbalardan izlash va uni hujjatga integratsiyalash, qo'shimcha lug'atlar, lug'atlar va ma'lumot tizimlarini ishlab chiqish.

Moslashishdan voz kechish, bu nafaqat tuzilmalarga, balki g'oyalar, fikrlar va ularning xatboshida taqdim etilishining rivojlanishiga ham ta'sir qiladi, bu "to'g'ri" matnda qandaydir noaniq ohang, yolg'on narsaning mavjudligiga olib keladi. Bu har doim tarjimada o'zini namoyon qiladi. Afsuski, bunday taassurot ko'pincha zamonaviy xalqaro tashkilotlar tomonidan nashr etilgan matnlarda paydo bo'ladi, ularning a'zolari bilmaslik yoki noto'g'ri tushunilgan aniqlik istagi tufayli so'zma-so'z tarjimalarni, maksimal izlanishni talab qiladi. Matn strukturaviy yoki metalingvistik jihatdan chizilgan qog'oz bo'lmasligi kerak¹.

¹ Komissarov V.N. Zamonaviy tarjimashunoslik. - M., 2021 yil

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Aizenkok S.M., Bagdasarova L.V., Vasina N.S., Glushchenko I.N. "Ilmiy-texnikaviy tarjima". - Rostov-na-Donu: Feniks, 2021 yil
2. Borisova L.I. "Inglizcha-ruscha ilmiy-texnik tarjimaning leksik xususiyatlari", - M.: NVI-Tesaurus, 2015 y.
3. Komissarov V.N. Zamonaviy tarjimashunoslik. - M., 2021 yil
4. Xaydarova, L. (2022). INGLIZ TILI FANIDAN O'QUVCHILARNING BILIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VA BO'SH VAQTLARINI MAZMUNLI O'TKAZISHDA "VIRTUAL CULTURAL EXCHANGE PROGRAMME" XALQARO LOYIHASINING AHAMIYATI. Scientific progress, 3(4), 248-250.
5. Khaydarova, L. (2022). Classroom Activities that Best Facilitate Learning. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 6, 377-380.
6. Xaydarova, L. (2022). «GLOBAL VALUE OF HEALTH AND ITS PRACTICAL IMPLEMENTATION IN THE FORM OF ACTUAL DAILY PRACTICES. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8).
7. Xaydarova, L. (2022). THE IMPORTANCE OF THE USAGE OF INTERACTIVE METHODS WHILE DEVELOPING READING SKILLS OF YOUNG LEARNERS. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8).

8. Khaydarova L., Joanna I. TEACHING ENGLISH GRAMMAR THROUGH INTERACTIVE METHODS //INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 174-178.
9. L. Khaydarova. "THE USAGE OF INTERACTIVE METHODS WHILE DEVELOPING READING SKILLS OF YOUNG LEARNERS" Science and innovation, vol. 1, no. B7, 2022, pp. 324-328. doi:10.5281/zenodo.7236481
10. Xolova Shahnoza. (2022). VIKTOR GYUGONING “MISÉRABLES” ROMANIDA QO‘LLANILGAN AYRIM FRAZEMALARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI. RESEARCH AND EDUCATION, 1(2), 361–364. Retrieved from <http://researchedu.org/index.php/rae/article/view/934>
11. Kholova Sh.D., “Some features of certain phraseological units translation used in French literature of the nineteenth century”, European journal of interdisciplinary research and development, 2022-yil 18-noyabr, volume 9, 70-74-betlar
12. Sh.D.Xolova , “Frazeologik birlik-frazema-frazeologizm : tasnif va tadqiqot tahlili”, Buxoro davlat universiteti Ilmiy axboroti, 2022-yil dekabr, 6/2022 son, 92-97 betlar
13. Rabiyeva M. Difficulties of Differentiating Euphemisms and Dysphemisms //Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT. – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 127-132.
14. Rabiyeva M. G., Asadova Z. Methods of Using Lexical and Grammatical Transformations in the Translation of Literary Texts //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2022. – Т. 5. – С. 492-494.
15. Zokirovna, Olimova Dilfuza. "GENERAL CONCEPT OF COGNITIVE MECHANISMS." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.12 (2022): 735-740.
16. Olimova, D. Z., and M. D. Mahmudova. "Political Discourse And Translation." Research And Education 1.3 (2022): 176-179.
17. Olimova, D. (2022). ABOUT THE MECHANISMS THAT PROVIDE UNDERSTANDING OF THE ORIGINAL TEXT WHILE SPEAKING TEXT IN TARGET LANGUAGE: ABOUT THE MECHANISMS THAT PROVIDE UNDERSTANDING OF THE ORIGINAL TEXT WHILE SPEAKING TEXT IN TARGET LANGUAGE. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 23(23). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8137
18. Olimova, D. (2021). ВАЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ АВТОНОМНОГО ОБУЩЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 5(5). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2398